

„Nije važno čija je zemlja, nego čije ovce na njoj pasu“

(Narodna poslovice)

Ima sto načina da čovek ispriča događaje iz svog života. Roman o svakom da se napiše. U slikarstvu postoji autoportret, u literaturi bi tome odgovarala autobiografija. Knjiga Stjepana Sedera sve to i jeste i nije. Tamo gde jeste, o sebi ne govori u nominativu već u trećem licu, o Caci, nadimak koji je dobio kada se rodio. Time je otklonio utisak da svoje poglede nameće čitaocima - sugrađanima oko sebe. Kada je počinjao da piše našao se pred dilemom - kome i o čemu njegova knjiga treba da govori. Da li o Karlovcima, o čijim se pravim vrednostima, kako on kaže „malo zna“, ili o meštanima koji su „ostvarili uspešne karijere“? Brzo se otkriva da je on podjednako udaljen i od reklamno - turističkog kao i od političko - elitističkog pristupa priči o Karlovcima. On traži celinu, ali ne na osnovu statistike, još manje prosečnih vrednosti. Njegov vidik je obuhvatio vinogradare i paore, zanatlije, lekare, govedare, svinjare, kockare - jedan profesionalni, tri amatera, studente, penzionere, ali i one koji su kako je rekao devastirali Karlovce.

Trebalo je imati jake razloge da bi ambijent u kome je odrastao i sazreo, obeležio kao „učmala sredina neambicioznih, samodovoljnih i samozadovoljnih“ ljudi, koje rukovodi princip zavisti i ljubomore po formuli „da komšiji crkne krava“, sa definitivnom presudom da „Karlovčani uspeh ne praštaju“. To jeste moralni pristup ali nikako moralizatorski, još manje selektivni, čim kaže da, „zbog rata izbegli Srbi iz Hrvatske“ u Karlovce „donose preduzetnički duh“, ali ne prećutkuje ni da je naglo povećani broj žitelja doveo do gubitka međusobnih familijarnih odnosa, što je čisto sociološko zapažanje. Nezavisni autori, po pravilu, svojim čitaocima ne dele lekcije. Najviše čemu se nadaju, da ih podstaknu na razmišljanje.

Seder je autor kome ne leži ulagivanje, laskanje, udvaranje kolektivitetu. Po emotivno kliskom terenu, pogotovo u sredini gde ga svi znaju, on se kreće vođen adutima stečenim u porodici o kojoj se prvi trag u Karlovcima pojavio pre više od 250 godina. Ugled je stekla nikako po dužini boravišnog staža. Snaga tih aduta proizašla je iz uvažavanja zemlje oko sebe i ljudi koji od nje žive, a kad je o tome reč onda su to pre svega vinogradi. Zato legitimitet svoje priče o Karlovcima već u početku knjige on dokazuje intimom sa obradom vinograda i proizvodnjom vina. Njegovo pravo „ja“ se kao dignuta zastava pokazuje u poglavlju knjige sa naslovom „Komšija, pa Bog“.

Sederova knjiga nastala je pod unutrašnjim naponom da iznese sve što mu se u duši gomilalo, dakle dramu svoje egzistencije, sa familijom, uključujući sve pretke u Karlovcima, ali i ljude koje je poznavao i cenio. Pri tome nije mnogo mario za pravila zanata pisanja koja su još stare Grke mučila, sve dok Aristotel nije otkrio da su jedinstvo mesta, ličnosti i vremena glavne poluge literarnog dela. Svega toga ima i kod Sedera, ali u modernoj izvedbi, u fragmentima i diskontinuitetu. Čitaocu neće smetati reagovanje lokalnog rimokatoličkog paroha Vilima Biča na glasine o osvetničkom raspoloženju nekih Karlovčana na ubistvo prestolonaslednika Ferdinanda u Sarajevu 28. juna 1914. U knjizi može čitati 50 - tak stranica posle opisa napada grupe karlovačkih omladinaca na prethodnicu vojske III Rajha u prolazu pored Karlovaca 11. aprila 1941. godine - pet dana posle bombardovanja Beograda. Tome

prethodi stranica o likvidaciji Joce, Josipa Sedera 27. oktobra 1944. „Joca nije učestvovao ni u I, ni u II svetskom ratu, ali su oba protutnjala pored njega i dok ga je Prvi samo očešao, Drugi ga je likvidirao.“ U toj rečenici vrhunski je sažeto kako svetsko zlo gazi život čoveka - jedinke, dok je konkretni opis tog zločina vrhunski dokaz niskog koristoljublja u lokalnim okvirima. Autor je tada imao tri godine tako da svog rođaka nije mogao upamtiti, ali zapis o smrti bliskog pretka, deluje kao epitaf nevino stradalim u bilo kom ratu.

Seder istoriju svog mesta i svoje porodice ne piše po redosledu zbivanja, kako to čini naučna historiografija. Bliži mu je metod moderne literature koja polazi od spontanog utiska o doživljenom i nezaboravljenom. Rezultat je kolaž sećanja. Ona su, bez stroge periodizacije sa početkom i krajem, raspoređena u četiri celine. Prva, sa Velikim ratom do Drugog svetskog rata, druga, ratne godine od 1941 do kraja rata. Na to se nadovezuje Oslobođenje i sve što je s tim došlo, ne samo u Karlovcima nego i Vojvodini, sa deformacijama o kojima se moglo slobodno govoriti tek kada se više ništa nije moglo popraviti. Četvrta celina je Miloševićeva doba, doba totalnog sunovrata. U svakoj celini bilo je nekog od njegovih predaka. U Velikom ratu deda mu je odlikovan, jer je u pohodu preko Albanije sačuvao sve konje pod njegovom brigom. Otac Slavko mu je u vreme NDH vlasti onemogućio da u logor deportuju 32 žene iz partizanskog Bukovca. Fragmente, doživljaje iznosi samo da bi se videlo šta je ljudski održivo, a šta nije. Krajem oktobra 1944. policija i vojska NDH je napustila Karlovce. Ušli su partizani i odjurili na dalje zadatke, ali su pre toga na zgradi Magistrata ispisali borbeni poklič celog rata „Smrt fašizmu – sloboda narodu“. Brzo su se pojavili oni koji su to shvatili kao „patriotsku“ zapovest i odmah krenuli u obavljanje zadatka, pri čemu se tokom noći među više desetina stradalih našao i Sederov rođak, „čija je jedina krivica bila što je bio bogat“. Da se ne remeti san građana tek oslobođenih Karlovaca, biran je i alat kojim se to obavljalo. Iste noći žrtve su pokopane na Doki. Prosto je neverovatno da partizanska jedinica, u kojoj se nalazio i ugledni intelektualac Vasa Stajić, nije predvidela šta se može desiti u gradu bez ikakve vlasti. Ili se smatralo psihološki opravdanim da se ostavi mogućnost oduška za pretrpljeni bol onih čiji su najbliži stradali. Profesorka karlovačke gimnazije Teodora Petrović – Majica imala je puno razloga da se nađe u grupi takvih Karlovčana. Dva brata su joj stradala na početku rata. „Koliko ćeš ti ustaških glava tražiti za svoju braću?“ uzbuđeno ju je presrela jedna poznanica. Dostojanstvena gospođa Majica je mirno odbila provokativnu ponudu za osvetom: „Neću tražiti nijednu, jer ne znam ko ih je optužio, a nedužne ne mogu okrivljavati.“

Najdramatičnije stranice Sederove knjige govore o ratnim godinama. Od obimne literature na tu temu razlikuje se po tome što ih opisuje bez uobičajene verbalne patetike. Uz razumevanje patriotizma dečaka, učesnika prvog partizanskog prepada, ne ustručava se opisa improvizacije i emotivne manipulacije sa tom decom u pripreмноj fazi akcije. Sa vrlo teškim i zaprepašćujuće brutalnim posledicama. Te sekvence istorije Karlovaca, uz punu zavičajnu odanost karlovačkih Nemaca, zgusnute na desetak stranica, mogle bi biti građa scenarija filma kakav o zaleđu II svetskog rata nikada nije snimljen. Dok se kreće poznatim istorijskim stazama dotle mu malo ko može nešto zameriti, čak i kada podseća na doseljavanje i smeštaj prispelih izbeglica na unapred poznate adrese napuštenih karlovačkih domova, u neke iz kojih još nisu

ni otišli. Šokantni je detalj da mu je sin, misleći da dolaze po njih, u Cacu uperio praznu lovačku pušku, kada se on iznenada pojavio na vratima kuće.

To je jedno. Ali, u neistorijsku avanturu sa „Šta bi .... da je ... kad bi ..... ?“ neka s njim krene samo onaj čitalac kome je sloboda misli najvažniji uslov napretka. Ne samo što se tiče Jugoslavije i povoljnosti koje je mogla steći da nije izašla iz Trojnog pakta marta 1941. nego i sasvim nekonvencionalnog Sederovog pogleda na Nemačku kojoj je Hitler punom parom diktirao tempo. Mišljenje da se u to vreme umesto NEMAČKE Evrope, mogla stvoriti EVROPSKA Nemačka i svet bi danas drukčije izgledao, deluje sasvim prihvatljivo, ako to isključuje stravu koja se u to vreme već uveliko pripremala Jevrejima. Nemačka se decenijama uspešno oslobađala tereta svoje teške prošlosti. Da li su rezultati poslednjih izbora sa usponom ultra desnice samo prolazni potres, ili otkrivaju nešto što se decenijama guralo pod tepih?

Bez polemike teško da će proći i poglavlje o nirnberškom procesu sa naslovom „Ima li nevinih u ratu?“ Nikako zato što se sudilo Hitlerovoj Nemačkoj nego što je, po njemu neadekvatno izabrani Sud, prećutao ratne zločine koje su Saveznici činili, kao što je bilo i bombardovanje Drezdena. Njegovim rezervama na rad Suda mogu se dodati podaci da su u njemu sedeli i veterani iz serijskih likvidacija u Staljinovom Sovjetskom Savezu. Edgar For, kasnije i premijer Francuske, zločine svoje zemlje u kolonijalnom ratu u Alžiru smatrao je opravdanim. Engleski istražni sudija je s lakoćom primetio: „Zakone donose pobednici za poražene“ uz mali dodatak „važno je kako se primenjuju“. Na temu ratnih zločina najiskreniji je bio tehnokrata Robert Maknamara, svojevremeno i predsednik Svetske banke i kao takav rado viđen Titov gost. Po sopstvenom priznanju, zbog udela u pripremanju bombardovanja japanskih gradova, bio bi proglašen ratnim zločincem, da nije Amerikanac. Drukčije rečeno, da nije bio na pobedničkoj strani.

Izletom u ove teme Seder je pokazao da zbivanja na evropskoj sceni deluju na ponašanje i osećanja njegovog užeg zavičaja. Priče sa tog izvora ostaju njegova glavna opsesija. Među njima pre svega porodica. Zabeleške o račvanju osnovne ćelije društva, sa ulogom provodadžija i drugih važnih faktora, daje sirovinsku bazu i za ozbiljnu etnografsku studiju o pravilima za uspešne brakove u nekadašnjim imućnim sredinama. Sa respektom primećuje i život ljudi sasvim sa periferije. U lagumicama urezanim u naslage lesa na Doki, „stanovali“ su nekadašnji karlovački svinjari sa svojim brojnim porodicama, grubo rečeno „svi na gomili,“ strogo vodeći računa da urgencija prirode ne pređe granicu incesta. Ležernije shvatanje seksa dato i veselo i spontano vezuje se za vreme kada je između Karlovaca i Kovilja na drugoj obali Dunava, plovila skela, a njom krmanio Pera Cipela.

Da nema ove knjige - stari Karlovčani izumiru - ko bi danas znao kakva je i gde je bila pijaca u Karlovcima, kako se odvijala trgovina, kupovala i prodavala hrana, ona što je plod zemlje, kao i ona četvoronožna i pernata. Za srce mu je prirasla kafana, pozornica društvenog života, gde se u demokratskom ambijentu sticala individualna afirmacija kao i „maćo“ status meren kroz alkohol, ali ne da se to pod stolom završi. Od karata preferans je bio za elitu, „tablič“ za plebs. Nije zanemaren ni sport, pre svega ženska odbojka u kome su mlade

Karlovcianke godinama bile u vrhu države. I Dunav, sa ledom i snegom ili bez njega, stalno uzbuđenje i relaksacija, ali, sa nekim tragičnim slučajem, svakog leta i surova opomena.

Najbezazleniji deo knjige je nastanak Vojvodine, najtužniji je Sederov optimizam o vojvođanskom Lali, najapsurdniji - ideja o vojvođanskoj naciji. Majka svega su masovna pomeranja stanovništva sa juga prema severu izazvanih dolaskom Turaka u Evropu. Datumi i mesta: Kosovo 1389, Mohač 1526. značili su slom države Srbije i Mađarske, ali dva naroda su ostala, zgnječeni između Otomanske i Habzburške carevine, boreći se za svoj opstanak nekad zbratimljeni, nekad zakrvljeni. Poraz Turaka kod Beča 1683. sasvim im je promenio život. Činilo se da pobednička armija austrijskog cara Leopolda neće stati sve do Istambula. Srpski patrijarh Čarnojević sa sedištem u Peći, uključio se u taj pohod u nadi da će posle 300 godina Srbija ponovo steći nezavisnost. Austrijanci su kod Skoplja poraženi, a patrijarh, da izbegne krvavu tursku osvetu zato što je pogazio obećanu im neutralnost, s narodom je 1690. krenuo na sever sve do Pešte. Uz punu saglasnost Leopolda, koji je Mađarsku tretirao kao oružjem osvojeni posed Austrije, tim pre što su Mađari, posle poraza kod Mohača privid svoje monarhije očuvali tako što su Habzburgovce priznali za svoje kraljeve. Srbe, stigle iz otomanskog pakla, za Leopolda bedem naspram buntovnih Mađara, nastojao je pridobiti privilegijama, koja su se, po srpskim istoričarima, odnosila i na posebnu teritoriju. Karlovački mir 1699. je prvi pravno - politički akt između hrišćanskih država Evrope i islamske Turske. Srbima je ozakonio pravo boravka u Habzburškoj carevini, na teritoriji Mađara. Oni su 1741. pristali da se sveta kruna tvorca države, kralja Ištvana stavi na glavu Marije Terezije. Njen Beč, vođen ekonomskim zakonima i interesima carevine opustelu Mađarsku pretvorio je u imigrantski eldorado, Ameriku pre Amerike. Tokom 18. veka milion, neki kažu čak dva miliona ljudi se organizovano doseljavalo u Panoniju, uključujući i region nekadašnje južne Mađarske. Od njih potiče etničko šarenilo Vojvodine. Hvalili su ga svi režimi čak i oni koji su ga sa jednim i dva sendviča za ispraćaj, radije videli manje šarenim.

Seder se na nekoliko mesta u svojoj knjizi, ni uopšteno, ni konfuzno, nego uzdržano bavi tim pitanjima. Ljudska dimenzija drame opstanka sačuvana je u staroj narodnoj mudrosti: „Nije važno čija je zemlja, nego čije ovce na njoj pasu“. Poetski jednostavno, vizuelno snažno, istorijski tačno.

Lale, kakvog ga je Seder opisao, a to je himna o njemu, takvog jedva da još ima. Gubio je bitke za sebe, jer i nije ni znao kako da se bori za sebe. Drugo, što su stradanja i buka drugih uvek bili jači, ubedljiviji i važniji od Lalinog mirnog načina rada. U tom kontekstu Sederova ideja o "vojvođanskoj naciji" pre bi značila dobrovoljnu kapitulaciju, ne samo Lale nego i svih manjina u Vojvodini. Brojčana vrednost im inače stalno opada, za razliku od upotrebne vrednosti koja im, kao faktor evopske legitimacije zemlje, stalno raste.

Što se tiče Sederove knjige, posle nje Karlovci više nikada neće biti ono što je o njima dosada svako mislio da zna. Njena najveća vrednost je što je uopšte i napisana. A napisana je u želji da se istina ravnopravno deli.

Laslo Toth